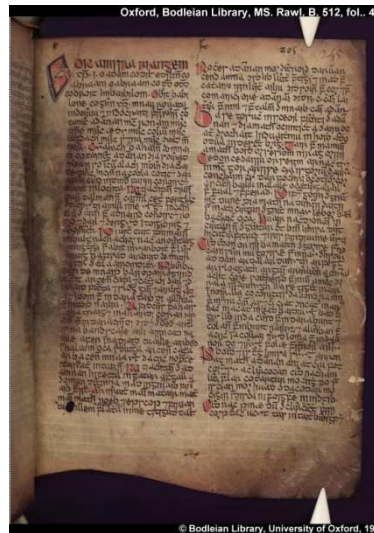

CÁIN ADOMNÁIN

'de wet van Adamnán
en van zijn gemeenschappen
zal niet uitgedoofd worden'

Scriptie Onderzoeksseminar III - Oorlog en religie in de vroege Middeleeuwen

Connie Raijmakers-Volaart

collegejaar 2013/2014 deeltijd opleiding

Docent: R. Meens

Aantal woorden: ± 10800

Afbeeldingen

Manuscript *Cáin Adomnáin* Bodleian Library MS. Rawl. B. 512

<http://image.ox.ac.uk/images/bodleian/msrawlb512/48r.jpg>

Nieuw manuscript ter gelegenheid van de herdenking van de *Cáin Adomnáin* in Birr 1997.

<http://www.birrhistsoc.com/Hist.htm#cain>

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING EN VRAAGSTELLING	1
2. CÁIN ADOMNÁIN: DE HANDSCHRIFTEN EN DE TEKST	2
2.1. De handschriften en de vertalingen	2
2.2. De globale inhoud, taal, structuur en datering van de tekst	3
2.3. Één tekst of losse fragmenten?	4
3. DE CHRISTELIJKE KERK IN MIDDELEEUWS IERLAND	4
3.1. Gij zult niet doden!	4
3.2. Kerken en geestelijkheid in Middeleeuws Ierland	5
4. ADOMNÁN: LEVEN EN OPVATTINGEN	6
4.1. Leven en werken van Adommán	6
4.2. Adomnán's opvattingen over oorlog, geweld en doden	7
5. CÁNAI: EEN NIEUW SOORT WET	7
6. DE 'OORSPRONKELIJKE' WET: §34 - §53	9
6.1. Bescherming van vrouwen?	9
6.2. Een nieuw soort wet?	11
6.3. De boetes	11
6.4. Politiek en economisch voordeel?	12
6.4. Wat wilde Adomnán bereiken met zijn wet?	13
7. DE INLEIDING OP DE 'OORSPRONKELIJKE' WETTEKST : §28 - §32	13
7.1. De <i>Guarantorlist</i>	14
7.2. Het vervloekingritueel	14
7.3. Behorend bij de 'oorspronkelijke' wet?	15
8. DE LATIJNSE TEKST: §33	15
8.1. Vrouwen en Maria	15
8.2. De boetes	15
8.3. Iona of Raphoe?	16
8.4. Wet of preek?	16
9. DE MIDDEL-IERSE INTRODUCTIE: §1 – §27	16
9.1. Vrouwen in de tijd voor Adomnán: §1 - §11	17
9.2. Vasten tegen God: §12 – §15	18
9.3. De weerspannige koningen: §16 – §21	19
9.4. Beloftes van Adomnán en verplichtingen van vrouwen: §22 – §27	19
9.5. Dankbaarheid voor de verbetering van het lot van vrouwen	20
10. DE CÁIN ADOMNÁIN IN LATERE BRONNEN	20
10.1. Féilire Oengusso	20
10.2. Betha Adamnáin	20
11. CONCLUSIES	21
LITERATUURLIJST	23
BIJLAGE	25

1. INLEIDING EN VRAAGSTELLING

In 697 vond te Birr in Ierland een bijeenkomst plaats die destijds de aandacht trok. Adomnán, abt van Iona en geestelijk leider van de *Columba Familia*¹, gesticht door Sint Columba, legde een wettekst voor aan een aantal vooraanstaande wereldlijke en geestelijke leiders van Ierland en het huidige Schotland. In die wet werd geweld tegen geestelijken, onschuldigen en vrouwen, allen die geen wapens konden gebruiken, verboden. Het afkondigen van deze ‘*cáin*’, een kerkelijk bevelschrift dat breed ondersteund werd, heeft destijds indruk gemaakt, want er is melding van gemaakt in verschillende annalen en in verschillende latere documenten.² De boodschap van de tekst laat niets te raden over: geweld tegen ongewapenden, die zich niet kunnen verdedigen, is verboden en moet (streng) gestraft worden.

Hoewel deze tekst sympathie oproept, rijzen er ook een aantal vragen. De twee kopieën die ervan bewaard zijn gebleven, bestaan uit manuscripten van verschillende ouderdom en van verschillende aard, waarvan de inhoud en de samenhang niet meteen duidelijk is. Historici geven verschillende interpretaties van de bedoelingen die Adomnán had met deze wet. Wat wilde Adomnán bereiken met zijn wet? Wat hebben de schrijvers die tekst toegevoegd hebben, duidelijk willen maken? Hoe werd in later tijd over deze wet geschreven?

Voor dit onderzoek heb ik daarom de volgende hoofdvraag geformuleerd: Wat wilde Adomnán bereiken met de *Cáin Adomnáin* en in hoeverre is hij daarin geslaagd? Om deze vraag te beantwoorden, bespreek ik eerst het leven en werk van Adomnán, het fenomeen *cánaí* en de *Cáin Adomnáin*. Vervolgens analyseer ik de verschillende onderdelen van de *Cáin Adomnáin*, dat wil zeggen eerst het oudste deel, vervolgens de gedeeltes die daar later aan zijn toegevoegd. Tenslotte laat ik aan de hand van enkele latere bronnen zien hoe in die tijd over deze wet en over Adomnán geschreven werd.

Bij het beantwoorden van deze vragen moeten we ons realiseren dat in de zevende eeuw de christelijke godsdienst nog volop in beweging was. In de christelijke kerk werd, zeker door de leiders, nog rigide gedacht over één van de belangrijkste uitgangspunten van het christendom: ‘Gij zult niet

¹ De *familia* van een heilige omvatte de mensen die behoorden bij zijn hoofdkerk, de ondergeschikte kerken en verwanten

² Annals of Ulster 697.3: Adomnán kwam naar Ierland en gaf de Lex Innocentium aan de mensen. Annals of Tigernach 697.3: Adomnán bracht dit jaar een wet naar Ierland. Chronicon Scotorum 697: Adomnán kwam naar Ierland en gaf de Lex Innocentium aan de mensen. Annals of Ireland 697 Kl.: Adomnán kwam naar Ierland en heeft de Wet van de Onschuldigen aan het Ierse volk bekend gemaakt, dat wil zeggen geen kinderen of vrouwen te doden. T. Charles-Edwards, *The Chronicle of Ireland, Volume One*, (Liverpool 2006).

Feilire Oengusso: 23 september (negende eeuw)

<https://archive.org/stream/martyrologyfoen29oenguoft#page/196/mode/1up>

<https://archive.org/stream/martyrologyfoen29oenguoft#page/211/mode/1up>

Book of Fenagh geschreven (veertiende eeuw)

<https://archive.org/stream/bookoffenaghinir00dubl#page/417/mode/1up>

T. Charles-Edwards, *Early Christian Ireland*, (Cambridge 2000), 280-28; D. Ó Cróinín, (ed.), *A new history of Ireland, Volume I Prehistoric and Early Ireland*. (Oxford 2005) 640 .

doden'.³ Een ander belangrijk punt is, dat in de tijd van Adomnán de kerk in Ierland niet strak en uniform georganiseerd was en ook anders dan op het continent.⁴

2. CÁIN ADOMNÁIN: DE HANDSCHRIFTEN EN DE TEKST⁵

In dit hoofdstuk bespreek ik de handschriften waarin deze tekst te vinden is en beschrijf ik kort de inhoud, herkomst en structuur van de *Cáin Adomnáin*. In hoofdstuk zes tot en met negen analyseer ik de verschillende delen van *Cáin Adomnáin* in volgorde van (vermoedelijke) ontstaansmomenten. Een beschrijving van de inhoud van de *Cáin Adomnáin* is als bijlage toegevoegd en de analyses van de verschillende delen begint met een korte samenvatting .

2.1. De handschriften en de vertalingen

Er zijn twee handschriften bekend waarin een kopie van de *Cáin Adomnáin* voorkomt. Één uit de vijftiende of zestiende eeuw dat zich in Brussel bevindt en één uit de zeventiende eeuw in Brussel.⁶ De teksten in deze handschriften verschillen enigszins, maar niet veel. Het belangrijkste verschil tussen beide teksten is dat de paragrafen 5 en 33 (de Latijnse tekst) (paragraaf 33) in het Brusselse (jongste) handschrift ontbreken en dat paragraaf 4 daarin na paragraaf 21 komt.⁷ In het Rawlinson handschrift wordt deze tekst onmiddellijk gevolgd door een Middel-Iers gedicht over de vervloekingspsalmen die in paragraaf 28 voorkomen en dat waarschijnlijk geschreven is in de elfde eeuw.⁸

Meyer maakte in 1905 een vertaling van de *Cáin Adomnáin* en veronderstelde, naar het lijkt onterecht, dat de handschriften kopieën waren van een oudere tekst die voorkwam in het 'Old Book of Raphoe', dat verloren is gegaan, maar dat wellicht een verzameling teksten over Adomnán bevatte.

Voor deze scriptie heb ik gebruik gemaakt van een viertal vertalingen van deze teksten.⁹ Meyer maakte in zijn vertaling een onderverdeling met behulp van 53 paragrafen, die in de latere vertalingen is overgenomen, zij het dat de vertalingen uit 2001 en 2003 alleen de paragrafen 28 tot en met 53

³ D. Bachrach, *Religion and the Conduct of War c.300 – c. 1215* (Woodbridge 2003).

⁴ R. Sharpe, Some problems concerning the organization of the church in early medieval Ireland, in: *Peritia* 3(1984) 230-270

⁵ Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van: J. Ryan S.J., *The Cáin Adomnáin*, in R. Thurneysen (ed), *Studies in early Irish law*(Dublin, 1936) 269-276; M. Ní Dhonnchadha, *Birr and the Law of the Innocents*, in T. O'Loughlin (ed), *Adomnán at Birr, AD 697* (Dublin 2001) 13-32.

⁶ K. Meyer, (vert), *Cáin Adamnáin : an old-Irish treatise on the law of Adamnan*, (Oxford 1905). Digitaal met tiende-eeuwse introductie <http://www.fordham.edu/halsall/source/CainAdamnain.asp>. Er is een handschrift uit de 15e/16e eeuw in Oxford (Bodley Library, Rawlinson B.512) en een tweede in Brussel dat is gekopieerd in 1627. (Koninklijke Bibliotheek, O'Clery 2324-40). P. Ó Néill, D. Dumville (ed&trans), *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani* (Cambridge 2003) xxxvii-xxxviii.

⁷ K. Meyer, (vert), Preface, *Cáin Adamnáin : an old-Irish treatise on the law of Adamnan*, (Oxford 1905).

⁸ P. Ó Néill, D. Dumville (ed&trans), *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani* (Cambridge 2003) xxxv.

⁹ K. Meyer, (vert), *Cáin Adamnáin : an old-Irish treatise on the law of Adamnan*, (Oxford 1905). Digitaal met tiende-eeuwse introductie <http://www.fordham.edu/halsall/source/CainAdamnain.asp>; G. Márkus OP, *Adomnán 'Law of the Innocents'* (Glasgow 1997); M. Ní Dhonnchadha, M., *The Law of Adomnán: a translation*, in T. O'Loughlin (ed), *Adomnán at Birr, AD 697* (Dublin 2001) 53-68; P. Ó Néill, D. Dumville (ed&trans), *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani* (Cambridge 2003).

omvatten. Bij het lezen van de vertalingen bleek dat de vertalers af en toe voor een wat verschillende vertaling gekozen hebben. Soms waren de Engelse vertalingen ook wat raadselachtig. In de literatuur werd een nieuwe vertaling aangekondigd, maar helaas is die nog niet verschenen.

In de vertalingen van de wet wordt soms gesproken over (onschuldige) kinderen, onschuldige jongemannen en toekomstige geestelijken. Het gaat hierbij om jongens die nog niet de leeftijd hebben om deel te nemen aan gewapende gevechten. Ik gebruik steeds de term ‘onschuldigen’, behalve als in de wettekst deze groep nog preciezer omschreven wordt.¹⁰

2.2. De globale inhoud, taal, structuur en datering van de tekst

In de tekst, zoals die nu bekend is, zijn vier delen te onderscheiden. Het eerste deel (§1 - §27, geschreven in Middel-Iers) is een soort introductie, waarin wonderlijke gebeurtenissen voorkomen. Sommige auteurs stellen dat dit gedeelte in de negende of tiende eeuw geschreven is, maar anderen denken dat het pas in de tiende of elfde eeuw aan de wet is toegevoegd.¹¹ De auteur van dit deel besteedt aandacht aan de ellendige situatie van vrouwen voordat Adomnán kwam. Dit deel doet denken aan een heiligenleven, want we lezen wat Adomnán heeft moeten doorstaan om de *Cáin Adomnáin*, die het lot van vrouwen moest verbeteren, tot stand te brengen.

Het is onduidelijk wanneer het tweede deel (§28 - §32), is geschreven, rond 697 of pas in de negende eeuw.¹² In dit gedeelte wordt Birr, de plaats waar de wet is afgekondigd, vermeld. Ook worden hier de auteur en de andere verantwoordelijken (*guarantors*) genoemd, de boetes die voldaan moeten worden aan Adomnán en zijn opvolgers en de religieuze zegeningen of sancties en vervloekingen voor hen die zich wel of niet aan de wet houden.

In het derde deel, de Latijnse paragraaf 33, die alleen in het oudste handschrift voorkomt, geeft een engel aan Adomnán de opdracht om een wet in te stellen die het doden van vrouwen verbiedt. In deze paragraaf staat ongeveer wat ook in paragrafen 34, 41 en 42 te lezen is, maar hier wordt alleen gesproken over vrouwen, terwijl in deel vier behalve aan vrouwen (ongeacht hun leeftijd) ook bescherming geboden wordt aan geestelijken, onschuldigen en kerkelijk bezit. De begin- en eindzin doen vermoeden dat deze paragraaf oorspronkelijk los stond van de omringende paragrafen. De ouderdom van dit gedeelte is onduidelijk.

Deel vier geeft in de paragrafen 34 tot en met 53 in Oud-Iers waarschijnlijk de oorspronkelijke wettekst weer, opgesteld door *brehons* (rechters of rechtsgeleerden) en aangenomen door de vergadering in Birr, maar uiteraard kunnen hierin door kopiisten fouten gemaakt en veranderingen aangebracht zijn.

¹⁰ M. Ní Dhonnchadha, The Lex Innocentium: Adomnán's Law for Women, Clerics and Youths, 697 A.D., in: *Chattel, Servant or Citizen, Women's Status in Church, State and Society*, (Belfast 1995), 58-69; F. Kelly, *A guide to Early Irish law*, (2011), 91.

¹¹ J. Ryan S.J., The *Cáin Adomnáin*, 269. M. Ní Dhonnchadha, *Birr and the Law of the Innocents*, (Dublin 2001) 13-32.

¹² D. Wiley, The maledictory psalms, *Peritia* 15 (2001), 266; P. Ó Néill, A Middle Irish poem on the maledictory psalms, in: *The Journal of Celtic Studies* 3 (1981/82) 42.

2.3. Één tekst of losse fragmenten?

Eén van de opvallendste zaken bij het lezen van de *Cáin Adomnán* is voor mij het feit dat in het oudste deel van de tekst staat: ‘De inwerkingtreding van deze Wet van Adomnán betekent een eeuwige wet ten gunste van geestelijken, vrouwen en onschuldigen totdat ze in staat zijn een persoon te doden en hun plaatsen in de *thúat* (stam) in te nemen en totdat hun groep bekend is’.¹³ In de voorafgaande paragrafen wordt echter alleen maar over de bescherming van vrouwen gesproken.

Opmerkelijk vond ik ook dat alleen de twee vertalingen uit 1905 en 1997 de hele tekst omvatten, zoals die in de bronnen beschikbaar is. De vertalingen uit 2001 en 2003 geven alleen de paragrafen 28 tot en met 53. De vertalers uit 2001 geven aan dat dit gedeelte doet denken aan een oorkonde.¹⁴ De vertalers uit 2003 schrijven in hun toelichting dat dit gedeelte waarschijnlijk de (min of meer) oorspronkelijke wettekst is, maar zij zetten vraagtekens bij de datering van de paragrafen 28 tot en met 33.¹⁵ De vertalers uit 2001 en 2003 geven echter geen expliciete verklaring voor hun keuze.

Opvallend is ook dat er in de drie oudste vertalingen weinig aandacht is voor paragraaf 33, hoewel die geschreven is in het Latijn, die slechts in één van de handschriften voorkomt en waarvan de datering onduidelijk is.

Bij de Middel-Ierse introductie verbaasde ik me over het grote verschil met de rest van de tekst, hoewel ook de paragrafen 28 tot en met 32 en paragraaf 33 inhoudelijk nogal afwijken van de ‘oorspronkelijke’ wettekst. In hoeverre is de tekst die nu tot onze beschikking staat, een samenhangend geheel en welke boodschap spreekt er uit? Ik bespreek daarom de vier gedeelten apart en beantwoord steeds de vraag: Wat wilde de auteur hiermee bereiken?

3. DE CHRISTELIJKE KERK IN MIDDELEEUWS IERLAND

3.1. Gij zult niet doden!¹⁶

In de eerste eeuwen van het christendom was het verbod op doodslag (*homicide*) één van de belangrijkste leerstellingen. Doden van een medemens was een grote zonde die de dader uitsloot van de gemeenschap. Lange tijd weigerden de kerken onderscheid te maken in verschillende vormen van doodslag. Ook voor het doden in oorlogstijd werd geen uitzondering gemaakt. Een belangrijk uitgangspunt van de christenen: ‘Gij zult niet doden’ was in 465 vastgelegd in het concilie van Venetië: ‘hij die een mensenleven neemt, is uitgesloten van de gemeenschap van de Kerk tot hij gereinigd is door boetedoening’. Kwijtschelding van deze straf kreeg men dus door het sacrament van boete, maar dat was maar één maal in het leven mogelijk en betekende vervolgens een leven van vasten, onthouding en gebed. Voor soldaten was dit een onmogelijke situatie, omdat zij na de

¹³ M. Ní Dhonnchadha, M., *The Law of Adomnán: a translation*, 62.

¹⁴ M. Ní Dhonnchadha, M., *The Law of Adomnán: a translation*, 54.

¹⁵ Ó Néill en Dumville *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani* (2003), xxxiii-xxxvii.

¹⁶ Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van D. Bachrach, *Religion and the Conduct of War c.300 – c. 1215* (Woodbridge 2003). 2-31

boetedoening ook geen soldaat konden blijven. Op veel concilies kwam dit probleem ter sprake en langzamerhand ontwikkelde zich in de volgende eeuwen een meer genuanceerde visie op homicide. Op het concilie in Arles in 541 besteedden de bisschoppen aandacht aan de situaties waarin iemand doodslag zou kunnen plegen. Zij omschreven dat als de brutaliteit om een onschuldige te vermoorden, maar maakten daarbij wel het onderscheid tussen het doden van onschuldigen en schuldigen. De bisschoppen op het concilie van Clichy (626-627) concludeerden dat iemand die boete had gedaan voor homicide niet de eucharistie geweigerd mocht worden, als hij stierf. In de zesde eeuw werd het mogelijk om vaker boete te doen en vergeving te krijgen. In de zevende en achtste eeuw werd ook meer onderscheid gemaakt in de gevallen van homicide. In Engeland werd het doden van een monnik of geestelijke als een ernstige misdaad beschouwd, waarna zeven jaar boete vereist was, het neerleggen van de wapens en het leiden van een aan God gewijd leven. Voor het doden van een leek werd slechts vier jaar boete opgelegd. Speciale boetes waren vastgesteld voor het doden in oorlogstijd, met name in rechtvaardige oorlogen en oorlogen geleid door koning. De opvattingen over homicide hadden ook invloed in de middeleeuwse Ierse kerk, evenals de opvattingen van kerkvader Augustinus over de rechtvaardige oorlog. Augustinus definieerde, als eerste, voorwaarden daarvoor: deze moeten worden gevochten voor een rechtvaardige zaak, met een rechtvaardige intentie en door een erkende autoriteit worden uitgevaardigd. De tegenstander moet ook een aanwijsbare reden hebben voor de oorlog. Augustinus zag oorlog als een manier om de (natuurlijke) orde te herstellen en uiteindelijk vrede te krijgen.

3.2. Kerken en geestelijkheid in Middeleeuws Ierland¹⁷

We weten eigenlijk niet zoveel over de structuur en verhoudingen van de christelijke kerken in Middeleeuws Ierland, maar de situatie lijkt anders geweest te zijn dan op het continent. Zeker is wel dat het christelijk geloof de samenleving steeds meer ging domineren. Er ontstonden kerken en kloosters, bisschoppen en abten, bisdommen en monastieke gemeenschappen in Ierland, maar we weten niet precies hoe die functioneerden.¹⁸ Sommige kerken, zowel klein als groot, stonden onder toezicht van de familie die ze gesticht had. Een toezichthouder werd een *princeps* of *abbas* genoemd. Die abt had, zeker in die tijd in Ierland, geestelijke en wereldlijke taken, want hij was ook bestuurder en was verantwoordelijk voor de bezittingen van en de rechtspraak in zijn monastieke gemeenschap. Daarom werd in sommige kerken en monastieke gemeenschappen steeds een familielid van de stichters tot abt benoemd.

¹⁷ Voor dit hoofdstuk heb ik gebruik gemaakt van R. Sharpe, Some problems concerning the organization of the church in early medieval Ireland, in: *Peritia* 3(1984) 230-270.

¹⁸ Ik gebruik hier het woord 'monastiek', omdat in Ierland de relaties tussen kloosters onderling verschillend geweest lijkt te zijn. Sharpe, Some problems concerning the organization of the church in early medieval Ireland, (1984) 263-265.

In de zevende eeuw veranderde de positie van de leidende Ierse kloostergemeenschappen, aangezien hun belangen toen veel meer verweven raakten met de wereldse aangelegenheden. Koninklijke steun was belangrijk in verband met positie, macht en bescherming.¹⁹

4. ADOMNÁN: LEVEN EN OPVATTINGEN²⁰

4.1. Leven en werken van Adomnán

Adomnán van Iona, ook wel Sint Adomnán of Adamnán, leefde van 627 of 628 tot 704. Hij was abt van Iona van 679 tot 704 en is vooral bekend geworden als de auteur van de *Vita Columbae*, het leven van Sint Columba, één van de beste bronnen voor de geschiedenis van de Ierse kerk, maar ook een biografie met literaire kwaliteiten. Adomnán heeft een heiligenleven geschreven met liefdevolle beschrijvingen van de heilige eigenschappen van zijn Columba (521- 597). Eerder had hij de *De locis sanctis*, een reisverslag, geschreven en de *Cáin Adomnáin*, het onderwerp van deze scriptie, tot stand gebracht. Ook heeft hij nog enkele gedichten geschreven.

Adomnán was een ver familielid van Sint Columba en stamde waarschijnlijk uit de koninklijke familie van de Cenél Conaill in Donegal.²¹ Ierland bestond in die tijd uit een aantal koninkrijken, die weer een aantal *tuátha* (stammen) omvatten. Tussen deze koninkrijken, waarin een koninklijke familie de leiding had, bestonden verschillende relaties van macht en afhankelijkheid. Over Adomnán 's jeugd en intrede in het klooster is weinig bekend. Hij was rond 640 monnik in een klooster in Ierland en zeker is dat hij een hoog opleidingsniveau bereikte. Tussen 650 en 670 vertrok hij naar Iona, waar hij een aantal jaren het bestuur van zijn voorganger abt Fáilbe heeft meegemaakt.

In 679 werd Adomnán de negende abt van Iona Abbey. Een aantal van zijn voorgangers was eveneens verwant aan Columba, wat in die tijd dus wel gebruikelijk was. De invloed van Adomnán reikte tot in Ierland, want daar waren ook een aantal kloosters die tot de gemeenschap van Columba, de *Columba familia*, behoorden en die onder het gezag van de abt van Iona vielen. Ook waren er banden met de vorsten van Northumbria, zoals koning Aldfrith die voordat hij koning werd, als balling op Iona verbleef en die een vriend van Adomnán was. Adomnán probeerde ook de Keltische Kerk op één lijn te brengen met de Romeinse, onder andere wat betreft het vaststellen van de datum van Pasen.

Slechts vier gebeurtenissen in Adomnán's carrière als abt kunnen precies gedateerd worden. Volgens de Ierse annalen²² trad hij in 687 op als koninklijk gezant en bracht hij 60 gevangenen uit Northumbria terug naar Ierland. In de *Vita Columbae* vertelt Adomnán dat hij twee jaar later een

¹⁹ Herbert, *Iona, Kells, and Derry, The History and Hagiography of the Monastic Familia of Columba*, 178-179.

²⁰ Voor deze beschrijving is (ook) gebruik gemaakt van M. Herbert, *The world of Adomnán*, in: T. O'Loughlin (ed), *Adomnán at Birr, AD 697* (Dublin 2001) 13-32; M. Ní Dhonnchadha, 'Adomnán [St Adomnán] (627/8?-704)', *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004
<http://www.oxforddnb.com/view/printable/110>

²¹ B. Lacey, *Adomnán and Donegal*, in: J. Wooding (et al.) *Adomnán of Iona Theologian, lawmaker, peacemaker* (Dublin 2010)

²² Zie noot 3.

tweede bezoek aan Northumbria bracht. Beide andere jaartallen zijn ook te vinden in die annalen. In 692 bezocht hij Ierland en in het jaar 697 ging hij weer naar Ierland om de *Cáin Adomnáin* aan de mensen te geven. Adomnán was dus actief op kerkelijk terrein en op politiek gebied.

Adomnán overleed op Iona in 704 en werd daar begraven. Zijn sterfdag 23 september is de dag dat hij op heiligenkalenders vermeld wordt. In 727 werden zijn relieken (waarschijnlijk geen resten van zijn lichaam, maar andere ‘herinneringen’) meegenomen naar Ierland en bij die gelegenheid werd zijn wet vernieuwd. Middels zijn relieken was Adomnán daar als het ware zelf bij aanwezig. Deze relieken werden drie jaar later teruggebracht naar Iona. Hieruit blijkt dat er kracht en invloed aan zijn overblijfselen werd toegekend, wat erop wijst dat Adomnán reeds in 727 als heilige werd vereerd. Zijn cultus bloeide in zowel Ierland en Schotland en er zijn verschillende plaatsen en kerken aan hem gewijd. De kerk van Raphoe werd later, maar een tijdstip is niet bekend, een belangrijk centrum van de cultus rondom Adomnán.²³

4.2. Adomnán’s opvattingen over oorlog, geweld en doden

Uit de *Vita Columbae* blijkt dat Adomnán oorlog, geweld en doodslag, waarschijnlijk onder invloed van Augustinus, niet principieel afkeurde, maar daarover genuanceerde opvattingen had. We lezen bijvoorbeeld dat ‘in het verschrikkelijke geweld van veldslagen hij (Columbus) door gebed van God gedaan kreeg dat sommige koningen werden verslagen en andere heersers overwinnaars waren’.²⁴

Uit de *Vita Columbae* blijkt echter ook dat hij wreedheden jegens onschuldige mensen vreselijk vond, zoals blijkt uit de beschrijving van de moorden op een Pictische balling en van een meisje dat bescherming zoekt bij Columba en zijn onderwijzer.²⁵

5. CÁINAI: EEN NIEUW SOORT WET²⁶

De afkondiging van de *Cáin Adomnán* lijkt een opzienbarende en politieke gebeurtenis te zijn geweest, die de aandacht vestigde op Adomnán en de *Columba familia*, waarbij het waarschijnlijk geen toeval was dat deze gebeurtenis 100 jaar na de dood van Sint Columba plaatsvond. De *Cáin Adomnán* bevat een lange lijst van geestelijken en koningen die zich achter deze wet schaalden.

De schrijvers van Ierse kronieken hebben in een aantal gevallen melding gemaakt van de afkondiging van *cánai*, waaruit we kunnen opmaken dat zij die belangrijk vonden.²⁷ Een *cáin* werd bijna altijd geassocieerd met de naam van een persoon, een geestelijke of een heilige die soms al lang

²³ T. Charles-Edwards, *Iona, abbots of (act. 563–927)*, Oxford University Press 2004–13.

<http://www.oxforddnb.com/view/printable/39266>

²⁴ A. Anderson, M. Anderson, *Adomnan ‘s Life of Columba*, (London 1961), 199.

²⁵ J. Fraser, Adomnán and the morality of war, in: J. Wooding (et al.) *Adomnán of Iona Theologian, lawmaker, peacemaker* (Dublin 2010) 99; A. Anderson, M. Anderson, *Adomnan ‘s Life of Columba*, (London 1961), VC II 23-25.

²⁶ Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van Charles-Edwards, *Early Christian Ireland*, 559-569.

²⁷ Onder de Ierse kronieken versta ik de annalen die verzameld zijn in de *The Chronicles of Ireland*.

dood was. Soms vermelden die kronieken ook in welk gebied een *cáin* van kracht was en soms een koning die verantwoordelijk was voor de afkondiging.

De effectiviteit van een *cáin* beruiste op vier elementen. In de eerste plaats was het gezag van zo'n wet afhankelijk van personen die garant stonden voor de uitvoering van de wet, *guarantors*, niet alleen koningen of hun erfgenamen, maar ook vertegenwoordigers van elk belangrijk geslacht. In de tweede plaats werden er naast deze *guarantors* – soms maar misschien niet altijd – gijzelaars of borgen (persoon die garant staat voor een betaling) aangewezen. Verder werden er voor de zaken die onder de betreffende *cáin* vielen, speciale rechters aangewezen en beambten die de boetes inden. Het gebruikelijke getwist en geharrewar rond het voldoen van boetes werd daarmee voorkomen. De ambtenaren, aangesteld voor de *cáin*, inden de boetes die voldaan moesten worden. Dat kon, wanneer geen *cáin* van kracht was, ook door een invloedrijk persoon geregeld worden, maar deze had dan recht op een deel van de vergoeding. Weliswaar profiteerde onder een *cáin* de autoriteit die voor zijn bemiddeling betaald werd, van de situatie, maar ook de gerechtigden waren beter af omdat zij niets hoefden af te dragen aan een plaatselijke heer of koning.

De procedure van *cánai*, waarbij recht werd afgedwongen met behulp van onderpanden, borgen en gijzelaars, was een gebruikelijke gang van zaken in het Ierse gewoonterecht. Het concept van dit soort wetten was in 697 echter nieuw. Eerdere seculiere wetten waren formalisering van gewoontes, terwijl *cánai* voorzagen in de behoefte om een (maatschappelijke) verandering tot stand te brengen, waarbij overigens wel werd aangesloten bij bestaande wetten en gewoonten. Bijzonder aan deze wetten was ook, dat het wetten waren die direct bij de afkondiging zijn opgeschreven, iets wat tot dan toe alleen met kerkelijke wetten het geval was.²⁸ Waarschijnlijk werd een dergelijke *cáin* voor een bepaalde periode afgekondigd, maar kon hij wel verlengd worden.²⁹

Een wet als de *Cáin Adomnáin* was ook een nieuw fenomeen, omdat hij tot stand kwam tot stand door samenwerking van kerkelijke en koninklijke autoriteiten, waaruit blijkt dat de invloed van het christendom steeds groter werd. We zien een aantal *cánai* ontstaan in de periode tussen 697 en 832, maar daarna niet meer. Volgens Kathleen Hughes was dit een gevolg van de invallen van de Vikingen. Voor de afkondiging en de praktijk van deze wetten was stabiliteit nodig en die verdween tengevolge van die invallen.³⁰ Hoewel het de vraag is of de Vikingen dit veroorzaakt hebben, is het toch wel opvallend dat er na 832 geen *cánai* meer afgekondigd werden.

²⁸ T. Charles-Edwards, Early Irish law, in: D. Ó Cróinín, (ed.), *A new history of Ireland, Volume I Prehistoric and Early Ireland*. (Oxford 2005) 331-337.

²⁹ Ó Néill en Dumville (ed&trans), *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani* (2003), xxxviii.

³⁰ K. Hughes, The Irish church, 800-c.1050, in D. Ó Cróinín, (ed.), *A new history of Ireland, Volume I Prehistoric and Early Ireland*. (Oxford 2005) 640-641.

6. DE ‘OORSPRONKELIJKE’ WET: §34 - §53³¹

De tekst van de oorspronkelijke wet staat waarschijnlijk in de paragrafen 34 tot en met 53, want dit gedeelte van de tekst is geschreven in Oud-Iers en vertoont een duidelijke samenhang en overeenkomsten met andere vroege wetteksten.

In paragraaf 34 vinden we de kern van dit deel van de *Cáin Adomnáin*: bescherming bieden aan geestelijken, onschuldigen en vrouwen. In de volgende paragrafen staat om welke misdaden het gaat en welke straffen daarbij horen. Ook worden de bijbehorende procedures beschreven. Nieuwe elementen lijken de strafbaarheid van verwaarlozing en het toelaten van een misdaad. Ook lijkt het nieuw te zijn, dat vrouwen niet de doodstraf krijgen als zij iemand doden, waardoor deze wet voor vrouwen minder streng lijkt te zijn.

6.1. Bescherming van vrouwen?

Voor wie bood deze wet nu eigenlijk bescherming? In de jongere gedeeltes van de *Cáin Adomnáin* wordt alleen nog maar gesproken over vrouwen. Bij nadere lezing viel mij op, dat de oorspronkelijke wet een wat ‘rommelige’ structuur heeft. Om daar grip op te krijgen, heb ik de paragrafen die betrekking hebben op organisatorische zaken (inleiding, rechters, onderpanden, borgen, hun verzorging en vrijstellingen, tegeneisen) lichtgrijs gearceerd.

34. Wet van Adamnán: bescherming van geestelijken, en vrouwen, en onschuldigen.
35. Boetes voor verwonden of doden van een toekomstig geestelijke of een onschuldige.
36. Boetes voor beschadigen van kerk en heiligdommen.
37. De rechters
38. De onderpanden.
39. Toewijzen gijzelaars
40. Bij dood onschuldigen of geestelijken: het verschuldigde naar graftombe en de leiders van hun verwanten.
41. Betaling van volledige boetes aan Adamnán voor elke vrouw die is gedood.
42. Wat voor dood ook , de volledige boetes aan Adamnán.
43. Geen tegeneisen of afwegingen van schuld. Bij elke overtreding tegen Adamnán's wet extra heffing voor de gemeenschappen van Adamnán.
44. Één achtste van iedere boete aan de gemeenschap van Adamnán voor het doden van geestelijken of onschuldigen. De boetes voor een dodelijke wond en andere verwondingen bij een vrouw, geestelijke of een onschuldige.
45. Mannen en vrouwen zijn hetzelfde verschuldigd, behalve bij doodslag in strijd tussen vrouwen. Vrouwen worden in een boot geplaatst met één peddel (in plaats van de doodstraf).
46. Bij toverspreuken de boetes voor moord en ook bij het verbergen van een lijk
47. Als de daders niet betalen, moeten hun verwanten de volledige boetes betalen. Dader en medeplichtigen krijgen dezelfde boete.
48. De toezichhouders van Adamnán's wet moeten gevoed worden.
49. Vrijstelling van iedere borg.
50. Boetes voor het verkrachten of ontteren van een maagd.
51. Boete voor het beschuldigen van een edelvrouw/dame van ontucht.
52. Vrouwen mogen niet worden ingezet bij een aanval of in een leger of gevecht. Een vrouw zwanger maken zonder enige belofte wordt bestraft.
53. Drie borgen voor elke hoofdkerk voor de Wet van Adamnán.

³¹ Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van: M. Ní Donnchadha, *The Lex Innocentium: Adomnán's Law for Women, Clerics and Youths*, 697 A.D., 58-69.

Als we een schematisch overzicht van paragraaf 34 tot en met 53 bekijken, vallen een aantal zaken op. We zien dat ‘inhoudelijke’ en ‘organisatorische’ paragrafen elkaar afwisselen. Kijken we naar de ‘inhoudelijke’ paragrafen, dan zien we dat er eerst aandacht is voor het doden van toekomstige geestelijken, onschuldigen, geestelijken en schade aan kerken. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de sancties op het doden van vrouwen. Hierna volgen details over de boetes daarvoor en over de boetes bij het toebrengen van verwondingen met betrekking tot alledrie de doelgroepen. Tenslotte is er aandacht voor het onteren van vrouwen en het verbod om vrouwen in te zetten bij gevechten. Deze structuur lijkt het ontstaansproces van de ‘oorspronkelijke’ wet weer te geven: eerst werd vastgelegd wat het belangrijkste was en daaraan werden verfijningen toegevoegd. Uit deze structurele analyse concludeer ik, dat het Adomnán's eerste doel is geweest een wet op te stellen die (toekomstige) geestelijken en onschuldigen beschermd tegen geweld met behulp van extra boetes bovenop de gebruikelijke straffen.

Het is in dit verband veelzeggend dat Adomnán in zijn wet spreekt van *maccu encu co-mbat ingnimafri guim duine*. Dat betekent ‘onschuldige zonen/kinderen voordat zij in staat zijn een mens te doden’.³² Hij gebruikt de term onschuldig dus niet voor niets, want hiermee lijkt Adomnán aan te sluiten bij de veranderende opvattingen over doden en doodslag in het christendom (zie hoofdstuk 3.1). De uitbreiding naar bescherming van vrouwen was vervolgens een logische stap voor een man als Adomnán, een christelijk priester die wreedheden afwees, zeker tegen vrouwen, maar ook omdat vrouwen meestal niet betrokken waren bij oorlogshandelingen. De *Cáin Adomnáin* lijkt bedoeld om door het opleggen van allerlei straffen diegenen te beschermen die zichzelf niet met wapens konden verdedigen: geestelijken, onschuldigen en vrouwen. Overigens werd niet alleen de geestelijkheid beschermd, maar ook hun kerkelijke eigendommen.³³

John Ryan maakte uit de tekst op dat vóór 697 mannen en vrouwen gelijk behandeld werden, maar dat Adomnán in zijn wet vrouwen een bevoorrechte positie geeft, want doodstraf voor vrouwen werd verboden.³⁴ Ryan vraagt zich wel af waarom de wet later alleen nog maar in verband gebracht wordt met de bescherming van vrouwen. Zijn verklaring is dat de *familia* van Columba en Adomnán vooral de nadruk legde op de bepalingen met betrekking tot vrouwen, omdat deze bepalingen het meest opleverden.³⁵ Een andere mogelijkheid is, dat in 734 de bescherming (en ook de bijkomende inkomsten) van de Ierse geestelijken opgeëist werd door de gezagsdragers van de *paruchia*³⁶ van Sint Patrick, Armagh, in de *Cáin Pátraicc*. Dat maakte het gedeelte over vrouwen voor de *Columba familia* belangrijker.³⁷

³² Ó Néill en Dumville *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani*, 37.

³³ T. O'Loughlin, *Celtic theology: humanity, world and God in early Irish writings*, (London 2000) 68-86.

³⁴ Ryan S.J., *The Cáin Adomnáin*, (1936) 269-276.

³⁵ Ryan S.J., *The Cáin Adomnáin*, (1936) 274.

³⁶ De *familia* van een heilige omvatte de mensen die behoorden bij zijn hoofdkerk, de ondergeschikte kerken en verwanten. De *paruchia* zijn de kerken en de wereldlijke verwanten, maar niet de hoofdkerk.

³⁷ J. Picard, *The Purpose of Adomnán's Vita Columbae*, *Peritia* 1(1982) 163.

Gilbert Márkus stelt dat de wet geen pacifistische tekst was en niet bedoeld om oorlogen te stoppen, maar om af te dwingen wat door Augustinus *ius in bello* wordt genoemd: het opleggen van morele principes bij oorlogsvoering.³⁸

6.2. Een nieuw soort wet?

Een *cáin* was een nieuwe vorm van wetgeving en verschillende historici hebben daar aandacht aan besteed. Máirín Ní Dhonchadha is van mening dat deze wet zijn kracht ontleende aan de officiële afkondiging en de geschreven vorm, niet aan gewoontes.³⁹ Ook was er sprake van andere noviteiten: de wet was van kracht in heel Ierland en een deel van (Groot-)Brittannië en stond boven andere wetten die betrekking hadden op dezelfde zaken. De *Cáin Adomnáin* had ook eeuwige geldigheid. Een lastig punt bij een dergelijke vergelijking is echter dat er weinig bekend is over de functie en toepassing van die 'gewone' wetteksten.⁴⁰

De 'eeuwigheidswaarde' die deze wet meekrijgt, stellen Pádraig Ó Neill en David Dumville ter discussie, want die wordt ook weer afgezwakt.⁴¹ Volgens hen zouden de woorden 'eeuwige wet tot het Laatste Oordeel' uitgelegd kunnen worden met een andere zinsnede, waarin staat dat de gemeenschap van Adomnán niet zal uitdoven.

Er lijkt ook sprake van procedurele veranderingen. Juliana Grigg wijst erop dat de rechters voor deze wet uit de gemeenschap van Adomnán afkomstig moesten zijn, hetgeen betekende dat geestelijken zich met de wereldlijke rechtspraak gingen bemoeien. Omdat een deel van de boetes aan de gemeenschap van Adomnán betaald moesten worden, was de *Cáin Adomnán* ook een revolutionaire aanpak door de geestelijkheid om inkomsten te verkrijgen uit rechtszaken. Ook een nieuw aspect lijkt het feit dat boetes zijn vastgesteld voor groepen die dergelijke misdaden begaan, toeschouwers en medeplichtigen.⁴²

6.3. De boetes

De wet beschrijft tamelijk uitvoerig welke boetes voor de verschillende misdaden betaald moest worden. Ní Dhonchadha gaat daar uitgebreid op in.⁴³ De gebruikelijke boetes bij misdaden tegen geestelijken, onschuldigen en tegen vrouwen, uitgezonderd moord, werden met één achtste verhoogd. Die extra boete was bestemd was voor de *familia* van Adomnán. Volgens Ní Dhonchadha was er bij moord op vrouwen echter sprake van een veel ingrijpender verandering. De boete hiervoor werd verdubbeld en ging in zijn geheel naar Adomnán's *familia*. Ní Dhonchadha vraagt zich af of hiervoor een verklaring is te geven. Zij vindt het één van de meest opmerkelijke aspecten van deze wet en

³⁸ G. Márkus OP, *Adomnán 'Law of the Innocents'* 6.

³⁹ M. Ní Donnchadha, *The Lex Innocentium: Adomnán's Law for Women, Clerics and Youths, 697 A.D.*, 58-69.

⁴⁰ Ó Cróinín (ed.), *A new history of Ireland, Volume I* (Oxford) 333-335.

⁴¹ Ó Néill en Dumville *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani*, xxx.

⁴² J. Grigg, *Aspects of the Cáin: Adomnán's Lex Innocentium*, in: *Journal of the Australian Early Medieval Association* 1(2005) 41-50.

⁴³ Ní Dhonchadha, *The Lex Innocentium: Adomnán's Law for Women, Clerics and Youths, 697 A.D.*, 65-66.

veronderstelt dat waarschijnlijk het aantal vrouwen dat gedood werd, sterk was toegenomen, waardoor de politieke leiders de noodzaak van kerkelijke interventie en het verlies van de boetes accepteerden.

Mijns inziens kan de verklaring echter ook gezocht worden in het feit dat verlies of verwonden van een vrouwelijk lid van *kin-group* (een groep verwanten, alle nakomelingen via de mannelijke lijn van een overgrootvader)⁴⁴ een behoorlijk nadeel op kon leveren. Door haar huwelijk bezorgde een vrouw haar vader een *coibche* (prijs voor de bruid)⁴⁵, haar echtgenoot nageslacht en haar gezin verzorging. Hoewel niets wordt gezegd over de ‘waarde’ van vrouwen, is het niet onwaarschijnlijk dat een dergelijk inzicht ook een rol speelde, want in paragraaf 33 wordt daarop gezinspeeld. Dat zou ook verklaren waarom er boetes zijn opgenomen voor het ontoren van vrouwen, want hun ‘waarde’ kon daardoor verminderen.

Ik heb echter wat twijfels over de uitspraak, dat de boetes verdubbeld werden. In paragraaf 41 staat: ‘betaling van volledige boetes moet worden gedaan aan Adamnán voor elke vrouw die werd gedood’. Volgens Kelly bestond de boete voor doodslag uit twee delen: een vast bedrag (vaak zeven *cumals*) bestemd voor de *kin-group* van het slachtoffer en betaling van weergeld aan de *kin-group* van de vader en moeder van het slachtoffer.⁴⁶ Die boete moest nu dus in zijn geheel aan de gemeenschap van Adomnán betaald worden, maar werd mijns inziens niet verdubbeld. In paragraaf 33 wordt echter wel een boete van 14 *cumals* genoemd, maar die paragraaf behoorde zeer waarschijnlijk niet tot de oorspronkelijke wet.

6.4. Politiek en economisch voordeel?

Een meer ‘politieke’ uitleg van deze wet geeft Máire Herbert.⁴⁷ Volgens haar streefde Adomnán naar een actieve rol voor de *familia* van Columba, niet alleen in de kerk maar ook in de wereld buiten het klooster. De bekrachtiging van de Lex Innocentium, precies een eeuw nadat Columba is gestorven, is niet toevallig. Adomnán wilde daarmee de gemeenschap van Columba een leidende rol in de Ierse maatschappij bezorgen.

Ook James Fraser lijkt die opvatting toegedaan, want hij ziet de prestatie van Adomnán in Birr meer als een overwinning van vernuft, verbeelding en vooral motivatie dan van visionair idealisme.⁴⁸ Zijn wet omvatte inzichten die al eerder verspreid waren, geen revolutionaire ideeën. Adomnán was geen zweverige idealist, maar een optimistische realist, die overigens van mening was dat een man Gods bij oorlogen verplicht was hulp en bescherming te bieden aan de slachtoffers.

⁴⁴ Kelly, *A Guide to Early Irish Law*, 12-13.

⁴⁵ Kelly, *A Guide to Early Irish Law*, 72-73.

⁴⁶ Kelly, *A Guide to Early Irish Law*, 125-126.

⁴⁷ M. Herbert, *Iona, Kells, and Derry: the history and hagiography of the monastic familia of Columba*, (Oxford 1988) 52-56.

⁴⁸ J. Fraser, Adomnán and the morality of war, in: J. Wooding (et al.) *Adomnán of Iona Theologian, lawmaker, peacemaker* (Dublin 2010), 95-111.

Eenzelfde mening heeft Dáibhí Ó Cróinín, die stelt dat Adomnán het voor elkaar kreeg de wereldlijke en kerkelijke macht van Ierland en de Picten op één lijn te brengen met een wet die door koningen en kerken ondersteund werd en die financieel voordeel bracht.⁴⁹ Ó Cróinín wijst ook op het feit dat de ontwikkeling van de kerkelijke wetten belangrijk is geweest bij het reguleren van de samenleving.

6.4. Wat wilde Adomnán bereiken met zijn wet?

Er bestaan onder historici dus verschillende opvattingen over de bedoelingen die Adomnán met deze wet heeft gehad. Het staat buiten kijf dat de wet bedoeld was om geweld tegen 'onschuldigen' terug te dringen, maar in dit gedeelte van de wet waren vrouwen niet de belangrijkste doelgroep voor Adomnán, maar de 'onschuldigen' die geen wapens droegen, zich niet konden verdedigen en ook niet schuldig waren door doodslag. Adomnán had echter ook respect voor vrouwen en vond dat hun 'waarde' niet geschonden mocht worden.

Adomnán was echter geen vrede-stichter, want hij accepteerde de ideeën van een 'rechtvaardige oorlog' en 'geoorloofde doelen' bij oorlogsvoering. Hij dacht genuanceerd over doden, maar het doden van 'onschuldigen' vond hij ontoelaatbaar.

Sommige historici laten zien dat Adomnán de macht, invloed en inkomsten van de '*Columba familia*' wilde vergroten. Ik ben het daar mee eens, want door deze wet verwierf de *Columba familia* niet alleen aanzien, maar ook inkomsten. We doen Adomnán echter te kort, als we niet erkennen dat voor hem bescherming van mensen die zich niet konden verdedigen, vanuit zijn christelijk geloof een belangrijk aspect was. Mijns inziens streefde Adomnán er vooral naar de dubbele taak van een abt zo goed mogelijk te vervullen: enerzijds gestalte geven aan het christelijk geloof en anderzijds het behartigen van de belangen van zijn '*Columba familia*'.

7. DE INLEIDING OP DE 'OORSPRONKELIJKE' WETTEKST : § 28 - § 32⁵⁰

Ní Dhonnchadha veronderstelt de paragrafen 28 tot en met 32 kort na het opstellen van de wet toegevoegd. Misschien is dat gebeurd in 727, toen de relieken van Adomnán naar Ierland gebracht werden en zijn wet vernieuwd is, maar zeker is dat niet.⁵¹

In dit gedeelte staat dat de wet in Birr is afgekondigd en welke geestelijke en wereldlijke leiders hun naam verbonden hebben aan deze wet. Ook lezen we wat deze *guarantors* hebben toegezegd: de volledige boete bij doodslag van hun vrouwen is bestemd voor de gemeenschap van Adomnán, maar degenen die daarop van oudsher recht hadden, kregen wat hen toekomt. Wie de wet overtrad of niet

⁴⁹ Ó Cróinín (ed.), *A new history of Ireland, Volume I 333-337*.

⁵⁰ Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van: M. Ní Donnchadha, *The Lex Innocentium: Adomnán's Law for Women, Clerics and Youths, 697 A.D.*, 58-69.

⁵¹ M. Ní Dhonnchadha, M., *The Law of Adomnán: a translation*, 56. T. Charles-Edward (trans.), *The Chronicle of Ireland Volume I*, 200; Ó Néill en Dumville *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani*, xxxv.

ten uitvoer bracht, werd vervloekt. In verband met die vervloekingen is een vervloekingsritueel toegevoegd.

7.1. De *Guarantorlist*

Ní Dhonnchadha heeft de lijst van geestelijke en wereldlijke leiders (*Guarantorlist*) geanalyseerd. Deze lijst omvat de namen van 40 geestelijke en 51 wereldlijke leiders in Ierland en Schotland.⁵² Uit haar onderzoek is gebleken dat het grootste deel van de genoemde personen inderdaad in die periode geleefd heeft en personen van aanzien waren. Bovenaan staat de bisschop van Armagh, naast Adomnán de belangrijkste kerkelijke leider in het land, en als eerste wereldlijke leider zien we een belangrijke koning van de Uí Néill, één van de belangrijkste koninklijke families in die tijd. Hieruit blijkt wel, dat Adomnán veel belang hechtte aan deze wet. Uit dit onderzoek is ook gebleken dat de titelaanduidingen die op de lijst voorkomen, niet allemaal correct zijn en waarschijnlijk later zijn toegevoegd. Opvallend is wel dat in de vertalingen van deze paragrafen de term ‘guarantor’ niet wordt gebruikt, terwijl dat in andere paragrafen wel het geval is.

7.2. Het vervloekingsritueel

Het vervloekingsritueel in paragraaf 32 is een bijzonder element. Een vervloeking was in de Ierse traditie een veel ernstiger sanctie dan excommunicatie en kon eigenlijk niet meer worden hersteld.⁵³ Dit vervloekingsritueel moest mijns inziens duidelijk maken, hoe verkeerd het was om de wet van Adomnán te overtreden. Door een beroep te doen op kerkelijke beroemdheden (onder andere apostelen en evangelisten) verbond Adomnán deze wet met de gemeenschap der heiligen. Interessant is het feit dat dit vervloekingsritueel en het gedicht dat ook in het Rawlinson handschrift voorkomt, waarschijnlijk hebben geleid tot latere vervloekingsteksten en verhalen daarover.⁵⁴

Opmerkelijk is ook dat in paragraaf 30 en 31 staat: ‘Nu hebben alle heilige kerken van Ierland samen met Adomnán de Goddelijke eenheid van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest en de hemelse heerscharen en de heiligen van de aarde gesmeekt ...’. Hier worden de wereldlijke leiders dus niet genoemd, terwijl ze in paragraaf 28 uitgebreid vermeld zijn en paragraaf 29 ook over ‘leken en geestelijken’ spreekt.

7.3. Behorend bij de ‘oorspronkelijke’ wet?

De *Guarantorlist* laat zien, dat deze wet tot stand is gekomen en gesteund werd door zowel geestelijke als wereldlijke leiders, hetgeen een nieuw fenomeen was in die tijd. Ik denk dat de auteur in deze paragrafen ook de macht en invloed van de kerk en de gemeenschap van Adomnán wilde etaleren. Dit spreekt duidelijk uit paragraaf 28: ‘Dit is de afkondiging van de wet van Adomnán van Iona. Te Birr werd deze wet opgelegd aan de mannen van Ierland en Britannië als een eeuwigdurende wet [tot het

⁵² M. Ní Dhonnchadha, *The Guarantorlist of Cáin Adomnán*, 697, *Peritia 1* (1982) 178-215.

⁵³ D. Wiley, *The Maledictory Psalms*, *Peritia 15*(2001), 261-79.

⁵⁴ D. Wiley, *The maledictory psalms*, *Peritia 15* (2001), 263.

laatste oordeel], in opdracht van hun edelen, geestelijken en leken, samen met hun leiders en belangrijkste dichters en bisschoppen en hun wijzen en biechtvaders.’ Verder valt op dat in paragraaf 29 gesproken wordt over vrouwen en niet meer over andere ‘onschuldigen’ en dat geeft mij de indruk dat deze paragrafen later aan de wet zijn toegevoegd.

Het vervloekingsritueel had een andere functie, want hiermee werd hemelse steun ingeroepen om overtreders van de wet te straffen, maar het zijn alleen de geestelijken die om deze steun vragen. Dat geeft mij de indruk dat het vervloekingsritueel inhoudelijk los staat van de *Guarantorlist*.

Wanneer we kijken naar de inhoud van deze inleiding, dan moeten we concluderen dat paragraaf 28 en 29 (*Guarantorlist*) bij elkaar horen evenals paragraaf 30 tot en met 32 (vervloekingritueel), maar ik vraag me af of deze beide gedeelten door dezelfde auteur geschreven zijn en het lijkt me waarschijnlijk dat alle paragrafen later zijn toegevoegd.

8. DE LATIJNSE TEKST: §33

De Latijnse tekst in paragraaf 33 heeft een eigen aanhef en slot, waardoor de paragraaf een afgerond geheel is. In deze toespraak van de engel krijgt Adomnán van God de opdracht naar Ierland te gaan om ter wille van Maria, de moeder van Christus en alle moeders een wet te maken die het doden van vrouwen verbiedt. Deze paragraaf komt alleen maar voor in het oudste Rawlinson handschrift.

8.1. Vrouwen en Maria

Deze paragraaf gaat alleen maar over het verbod om vrouwen te doden en daarvoor worden hier ook argumenten gegeven, wat in de ‘oorspronkelijke’ wet niet het geval was. De argumenten zijn: iedereen is door een moeder gedragen; omwille van Maria en alle vrouwen, die ook zuster en moeder van Maria zijn; vrouwen kleden iedereen en zorgen voor iedereen. Ní Dhonnchadha ziet hierin een opwaarderen van de rol van vrouwen.⁵⁵

Lisa Bitel is van mening dat dit negende-eeuwse verhaal liefdevol moederschap propageert als opdracht voor vrouwen als een protest tegen het veel voorkomende gebruik in middeleeuws Ierland dat kinderen werden opgevoed door pleegouders.⁵⁶ Naar mijn mening is het oordeel van Bitel over het (pleeg-)moederschap in het middeleeuwse Ierland nogal anachronistisch, maar kunnen we niet ontkennen dat de auteur van deze paragraaf eerbied en waardering had voor het moederschap van vrouwen. Dit aspect komt niet naar voren in de zevende-eeuwse tekst.

8.2. De boetes

In deze paragraaf staat, dat als iemand een vrouw doodde, een hand en voet werd afgehakt, dat hij vervolgens gedood werd en dat zijn *kin-group* zeven *cumals* en (de prijs van) zeven jaar boete moest

⁵⁵ Ní Donnchadha, *The Lex Innocentium: Adomnán's Law for Women, Clerics and Youths, 697 A.D.*, 67-69.

⁵⁶ L. Bitel, *Land of Women, Tales of Sex and Gender from Early Ireland*, (New York 1996) 84-110.

betalen. In plaats van amputatie en doodstraf kon ook een boete van veertien *cumals* en (de prijs van) veertien jaar boete betaald worden. Ook werden boetes vastgelegd als een menigte de vrouw gedood had. Opmerkelijk is dat dit laatste niet in de zevende-eeuwse tekst voorkomt, wanneer het over vrouwen gaat, maar wel in paragraaf 35 die over een toekomstig geestelijke en een onschuldige gaat. De sancties op het doden van vrouwen zijn hier dus wreder en strenger geworden.

8.3. Iona of Raphoe?

Ní Dhonnchadha veronderstelt dat deze paragraaf bij het vernieuwen van de wet in 727 op Iona is toegevoegd, maar Ó Néill en Dumville betwijfelen dat, want het lijkt hen onwaarschijnlijk dat in de achtste eeuw de erfgenamen van Adomnán de bedoeling van de wet zo verkeerd interpreteerden dat zij alleen over vrouwen zouden schrijven. Zij denken dat dit gedeelte is toegevoegd in de kerk van Raphoe die zichzelf beschouwde als de erfgenaam van Adomnán.⁵⁷

8.4. Wet of preek?

Wanneer we de vraag stellen, wat deze auteur wilden bereiken met deze toevoeging aan de *Cáin Adomnán*, dan lijkt deze paragraaf een compacte en aangepaste versie te zijn van de ‘oorspronkelijk’ wet. In deze paragraaf wordt Adomnán vergeleken met Mozes die van God de Wet (De Tien Geboden) ontving, die ook het doden verbiedt en die hij aan het volk van Israël moest geven. Vervolgens wordt de wet gerelateerd aan het feit dat vrouwen, net als Maria, moeders en verzorgers (echtgenotes) zijn. Daarvoor verdienen zij de bescherming van een wet waarin strenge straffen staan op het doden van vrouwen en die dank zij Adomnán en Maria tot stand gekomen is. De nadruk ligt hier dus op de christelijke achtergrond

Aangezien deze paragraaf door inhoud, taal en vormgeving los staat van de omringende paragrafen, lijkt het mij plausibel dat deze er pas (veel) later in is geplaatst. Dat lijkt bevestigd te worden door het feit dat in het Brusselse handschrift deze paragraaf ontbreekt. Ik kan me voorstellen, dat deze tekst oorspronkelijk een andere functie had. Márkus veronderstelt dat de paragrafen één tot en met 27 een soort preek vormden om de wet aan de mensen te verkondigen. Zo’n verklaring lijkt me ook mogelijk bij deze paragraaf, maar wellicht deed de tekst ook dienst bij verering van Maria.⁵⁸

9. DE MIDDEL-IERSE INTRODUCTIE: §1 – §27⁵⁹

Deze paragrafen zijn geschreven in Middel-Iers en dus zeker later toegevoegd. Ze vormen een soort introductie en bevatten opvallende elementen. Eerst wordt de erbarmelijke situatie van vrouwen voor

⁵⁷ M. Ní Dhonnchadha, M., *The Law of Adomnán: a translation*, 56; P. Ó Néill, D. Dumville (ed.&tr.), *Cáin Adomnán and Canones Adomnani* (Cambridge, 2003) xxiv-xl.

⁵⁸ Márkus OP, *Adomnán ‘Law of the Innocents’* 3-5.

⁵⁹ Voor deze paragraaf is gebruik gemaakt van: Ní Donnchadha, *The Lex Innocentium: Adomnán’s Law for Women, Clerics and Youths*, 697 A.D., 58-69.

de komst van Adomnán beschreven. Vervolgens lezen we hoe Adomnán, gesteund door zijn moeder, van God een wet om de vrouwen te bevrijden afdwong door vasten en lijden. Koningen hebben zich tegen deze wet verzet, maar Adomnán heeft die ingevoerd met zijn bel en met de hulp van bijzondere borgen, zoals de hemellichamen en apostelen. De laatste paragrafen van dit gedeelte benadrukken dat vrouwen schenkingen moesten doen aan de gemeenschap van Adomnán. In het Brusselse handschrift staat paragraaf 4 tussen paragraaf 21 en 22 en ontbreekt paragraaf 5.

9.1. Vrouwen in de tijd voor Adomnán: §1 - §11

De eerste paragrafen geven een plastische beschrijving van het slavenbestaan van vrouwen en het lot van vrouwen die naar het slagveld werden gestuurd.

In paragraaf zes volgt dan het verhaal van het slagveld in Brega met de openingszin: ‘Dit is het begin van het verhaal’. Daar zagen Adomnán en zijn moeder ‘een slachting die zo erg was dat de twee voeten van de ene vrouw op de onthoofde nek van de andere lagen.’ Een dergelijke beschrijving van een slagveld is ook te vinden in de *Imtheachta Aeniasa*, een middeleeuwse bewerking in het Iers van de Aeneïs van Vergilius. We lezen hier dus geen ‘ooggetuigenverslag’, maar zien de invloed van Vergilius, zij het dat we niet weten of de auteur van deze introductie beïnvloed is door de Ierse bewerking of direct door de klassieke schrijver.⁶⁰ Een soortgelijke formulering is ook te vinden in de *Táin Bó Cúailnge*, de Odyssee van de Ierse mythologie, het meest beroemde verhaal een verhaal uit de Ierse mythologie. De auteur lijkt hier dus gebruik te maken van *topoi* uit Ierse en klassieke literatuur. Ook het motief dat Adomnán zijn moeder op zijn rug draagt, lijkt overgenomen van Vergilius.

Dan wordt beschreven dat Adomnán en zijn moeder op het slagveld een onthoofde vrouw die haar baby nog aan de borst heeft, vinden. Op aandringen van zijn moeder wekte Adomnán deze vrouw weer tot leven. Dit motief van ‘recapitation’ werd vaker gebruikt in middeleeuwse Ierse heiligenlevens.⁶¹ Het onthoofden van de vijand was een veel gebruikt motief in oudere Ierse sagen, maar werd in heiligenlevens omgezet in een nieuw christelijk motief waarbij het slachtoffer weer tot leven wordt gebracht door een heilige. Ní Donnchadha is van mening dat dit fragment bedoeld is om de tegenstelling tussen ‘mannen die levens nemen’ en ‘vrouwen die leven geven’ te benadrukken en om duidelijk te maken dat de positie van vrouwen verbeterd moest worden.⁶² Maar Máire Johnson en Thomas O’Donnell zijn van mening dat dit verwijst naar Christus die ook doden tot leven wekte.⁶³

⁶⁰ B. Miles, *Heroic Saga and Classical Epic in Medieval Ireland*, (Glasgow 2011), 236-241; E. Poppe, *Imtheachta Aeniasa: Virgil’s Aeneid in Medieval Ireland*, in *Classics Ireland* 11(2004).
<http://www.classicsireland.com/2004/poppe.html>

⁶¹ M. Johnson, Preserving the body Christian: the motif of “recapitation” in Ireland’s medieval Hagiography, in: *The Heroic Age, A Journal of Early Medieval Northwestern Europe*, 10(2007).
<http://www.heroicage.org/issues/10/johnson.html>

⁶² Ní Donnchadha, The Lex Innocentium: Adomnán’s Law for Women, Clerics and Youths, 697 A.D., 67-69.

⁶³ T. O’Donnell, The Poet-Outsider and the Passion of Christ: Interlacing Myths in the Middle Irish Preface to *Cáin Adomnáin*, in: *Modern Humanities Research association, Working Papers in the Humanities* 5 (2010)
<http://www.mhra.org.uk/ojs/index.php/wph/article/viewFile/110/75>

In het Rawlinson handschrift vormen paragraaf vier en vijf een soort intermezzo in de beschrijving van de afschuwelijke situatie van vrouwen. In paragraaf vier worden moeders beschreven als ‘een eerbiedwaardige en mooie schat’. Hierbij vallen vrouwen en moeders samen en dat verklaart volgens Ní Donnchadha het feit dat vrouwen die schuldig waren aan moord niet de doodstraf kregen, maar in een boot de zee op worden gestuurd. Deze paragraaf komt in het Brusselse handschrift na de beschrijving van Adomnán's strijd tegen de koningen. Paragraaf vijf benadrukt dat Adomnán de positie van getrouwde vrouwen veilig heeft gesteld. Volgens Ní Donnchadha vond Adomnán het huwelijk de bestemming voor vrouwen, hoewel hij ook respect had voor vrouwen die niet trouwden of voor een religieus leven kozen.⁶⁴ Het gegeven dat de inhoud van de paragrafen vier en vijf los staat van de omringende paragrafen en dat ermee geschoven is, laat zien dat er in dit gedeelte aanpassingen zijn geweest, maar zegt niets over de datering of de auteur.

9.2. Vasten tegen God: §12 – §15

In deze paragrafen wordt beschreven hoe Ronnat haar zoon overtuigde, dat hij een wet van God moest afdwingen door te gaan vasten. Dit dramatische relaas laat zien hoe gedacht werd, dat mensen door vasten en een extreem ascetisch te leven God konden dwingen. Márkus ziet hierin een relatie met de Keltische wettelijke procedure van de *troscud*, waarbij iemand met een klacht tegen een persoon van een hogere status gerechtigheid kon afdwingen door vasten.⁶⁵ Mijns inziens wordt hier (ook) verwezen naar het verhaal over Sint Patrick die veertig dagen vastte op de Croagh Patrick om God er toe te bewegen zijn wensen in te willigen. Ook Sint Patrick staakte zijn vasten pas toen God toegaf. Dit verhaal komt voor in de *Vita tripartita Sancti Patricii* en is waarschijnlijk in de negende eeuw geschreven.⁶⁶

Ronnat dwong op verschillende manieren haar zoon het vasten vol te houden. Adomnán kreeg wat hij wilde: een wet die de vrouwen zou bevrijden. Dit fragment verwijst mijns inziens, evenals paragraaf 33, naar het Oude Testament waar Mozes van God de Tien Geboden krijgt en naar het Nieuwe Testament waar Jezus Christus na lijden en sterven opstaat uit de dood.

9.3. De weerspannige koningen: §16 – §21

Adomnán was echter pas tevreden toen hij garanties kreeg voor zijn wet. Ook moest hij nog strijd leveren met een aantal koningen, maar met behulp van zijn bel en zijn vervloekingen slaagde hij daarin. Hierbij lijkt de bel van Adomnán te verwijzen naar die van Sint Patrick die hij tijdens het vasten op de Croagh Patrick gebruikte om boze geesten te verjagen. Een klok of bel werd als een

⁶⁴ Ní Donnchadha, *The Lex Innocentium: Adomnán's Law for Women, Clerics and Youths*, 697 A.D., 67-69.

⁶⁵ Kelly, *A Guide to Early Irish Law*, 182-183.

⁶⁶ W. Stokes, *The tripartite life of Patrick, with other documents relating to that Saint. Edited with translations and indexes*, (London 1887) 121. <https://archive.org/details/tripartitepatrick00stokuoft>
God belooft dat 'alle schepselen zichtbaar en onzichtbaar, met inbegrip van de twaalf apostelen' gered zullen worden van de hel.

krachtig instrument beschouwd, dat in de juiste handen, op het juiste moment en vergezeld van passende woorden ziekte, verlamming, onvruchtbaarheid en zelfs de dood kon toebrengen, maar ook voorkomen.⁶⁷ Márkus merkt daarbij op dat de strijd van Adomnán tegen de koningen hard is, maar dat deze tekst later geschreven is en wellicht politieke problemen uit die tijd weerspiegelt.⁶⁸

9.4. Beloftes van Adomnán en verplichtingen van vrouwen: §22 – §27

In paragraaf 22 tot en met 27 wordt duidelijk gemaakt dat Adomnán gesteund werd door een bonte rij van borgen, onder andere hemellichamen, (Ierse) apostelen en heiligen, en dat het slecht zal aflopen met degenen die zich niet aan de wet houden.⁶⁹ Hierbij wordt vooral naar Ierse heiligen en Ierse gebruiken verwezen. De vrouwen die aan deze plicht voldeden en naar draagkracht schenkingen deden aan Adomnán zouden in de hemel komen, maar zij die dat niet deden, werden vervloekt. Dit gedeelte benadrukt enerzijds de inspanningen van Adomnán voor de vrouwen, maar anderzijds de uitdrukkelijke verplichting voor vrouwen om hun dankbaarheid daarvoor te tonen.

9.5. Dankbaarheid voor de verbetering van het lot van vrouwen

In dit eerste gedeelte zien we verwijzingen naar Vergilius en de Bijbel, hetgeen er mijns inziens op wijst dat de auteur van dit gedeelte een ontwikkeld man was, die goed bekend was met de Bijbel, bekende Ierse verhalen en de motieven die daarin gebruikt werden.

De meningen van historici over de datering van dit gedeelte variëren van de negende tot de elfde eeuw. Aangezien ik gebruik heb gemaakt van de Engelse vertalingen kan ik daarover niets zeggen. Op basis van de plaatsing van de paragrafen vier en vijf en de beginsin van paragraaf zes concludeer ik, dat dit gedeelte uit een aantal losse fragmenten bestaat, die niet allemaal tegelijk aan de oorspronkelijke wet zijn toegevoegd.

Wanneer we nu de vraag stellen, wat de auteurs wilden bereiken met deze aanpassingen van de *Cáin Adomnán*, dan blijkt er wel wat veranderd in vergelijking met het oudste gedeelte (§34 – §53). In deze introductie proberen de auteurs duidelijk te maken dat Adomnán het lot van vrouwen heeft verbeterd. Hij wordt daarbij afgeschilderd als iemand die tot veel (wonderen) in staat was en een soort nieuwe Christus is geweest. Als dank daarvoor werden vrouwen min of meer verplicht tot giften aan de gemeenschap van Adomnán van Iona.

Márkus veronderstelt dat de paragrafen 1 tot en met 27 een soort preek waren voor de feestdag van Adomnán of bij een gelegenheid dat de wet aan de mensen verkondigd werd. Dat lijkt mij heel goed mogelijk, maar wel met de bedoeling dat dit zou leiden tot schenkingen.

⁶⁷ L. Bitel, Tools and Scripts for Cursing in Medieval Ireland, in: *Memoirs of the American Academy in Rome*, 51/52 (2006/2007), 5-27

⁶⁸ Márkus OP, *Adomnán 'Law of the Innocents'* 4-5.

⁶⁹ G. Márkus, Dewars and relics in Scotland: some clarifications and questions, in: *The Innes Review* 60/2 (2009) 95-144.

10. DE CÁIN ADOMNÁIN IN LATERE BRONNEN

Het is interessant te weten, hoe in later tijd over de *Cáin Adomnáin* geschreven werd en daarom bespreek ik hier kort drie bronnen. In de eerste bron, het Book of Fenagh, geschreven in de veertiende eeuw, wordt Adomnán verschillende keren genoemd, maar in die tekst wordt niet gerept over de *Cáin Adomnáin*.⁷⁰ In twee eerdere bronnen, de *Félire Óengusso* (Martyrologie van Óengus), waarschijnlijk uit de negende eeuw, en de *Betha Adamnáin*, een heiligenleven uit de tiende eeuw, was dat nog wel het geval.

10.1. Félire Oengusso

De *Félire Óengusso* (Martyrologie van Óengus) is een Oud-Iers register van heiligen en hun feestdagen uit het begin van de vijftiende eeuw. Deze martyrologie omvat voor iedere dag van het jaar een kwatrijn. Later is aan die kwatrijnen uitleg toegevoegd.⁷¹ In de *Félire Óengusso* wordt op 23 september, de sterfdag van Adomnán, het volgende vermeld.

Aan Adamnán van Iona, wiens volgelingen schitteren, de edelmoedige Jezus heeft de vrouwen van de Gael een voortdurende bevrijding geschonken.

In de beschrijving van Adomnán wordt dus alleen de bevrijding van de vrouwen vermeld en in de toelichting wordt toegevoegd dat vrouwen wrede oorlogshandelingen moesten uitvoeren.⁷²

10.2. Betha Adamnáin

In de *Betha Adamnáin* wordt de wet van Adomnán twee maal genoemd, in paragraaf drie en zeven.⁷³ In paragraaf drie lezen we dat tijdens een bijeenkomst van koningen, waar Adomnán zijn wet bekend wilde maken, hem gevraagd werd een vrouw te veroordelen die een andere vrouw had gedood. Adomnán bloosde daarop en leek in het nauw gebracht. Tenslotte zei hij dat God de vrouwen bevrijd had en vervloekte de aanklager. In paragraaf zeven werd een koning vervloekt, omdat hij de Wet niet wilde accepteren. We zien hier dus een Adomnán die omzichtiger lijkt te opereren dan de abt die de *Cáin Adomnáin* afkondigde, maar die uiteindelijk niet twijfelde om vervloekingen uit te spreken. De

⁷⁰ Deze tekst die terug grijpt op een oudere tekst, bevat gedichten en historische overleveringen over twee gebieden in Ierland. W.Hennessy, D. Kelly (ed&tr), *The Book of Fenagh in Irish and English* (Dublin 1875).

⁷¹ W. Stokes (ed) *The Martyrology of Oengus the Culdee*, London (1905).

<https://archive.org/stream/martyrologyfofen29oenguft#page/211/mode/1up>

<https://archive.org/stream/martyrologyfofen29oenguft#page/196/mode/1up>

⁷² *van Adamnán abt van Iona* (.....) Het geschiedde dat Adamnán eens met zijn moeder op zijn rug in Mag Breg reisde en dat zij zagen dat twee bataljons elkaar troffen. Bovendien zag Ronáit een vrouw met een ijzeren haak in haar hand, die een vrouw uit het andere bataljon sleurde en de haak in haar borst plantte. Want in die tijd werden mannen en vrouwen ingezet bij oorlogen. Toen zei Ronáit: 'Je zal me niet van deze plaats dragen voordat vrouwen voor altijd bevrijd zijn dan dat soort dingen.' Adamnán beloofde dat. Toevallig was er een grote bijeenkomst in Ierland. Dus ging Adamnán met het puik van de Ierse geestelijken daarheen en bevrijdde de vrouwen. (.....) Adamnán was bewonderenswaardig. Zijn liefde voor God en zijn naasten was groot. (.....)

⁷³ M. Herbert, P. Ó Rian (ed&tr.), *Betha Adamnáin: the Irish Life of Adamnán*, (London 1988) 49-51.

verhouding tussen Adomnán en de koningen lijkt anders dan in de *Cáin Adomnáin*. Ook in deze tekst heeft de *Cáin Adomnáin* alleen maar betrekking op misdaden tegen vrouwen.

11. CONCLUSIES

In deze scriptie is mijn belangrijkste vraag wat Adomnán wilde bereiken met de wet die zo prominent zijn naam draagt en in hoeverre daarin is geslaagd. De tekst van de *Cáin Adomnáin* zoals die in de handschriften voorkomt, is een verzameling van fragmenten die op verschillende momenten geschreven zijn in Oud-Iers, Middel-Iers en Latijn. De strekking van die fragmenten verschilt ook aanzienlijk. Historici zijn het erover eens dat de oorspronkelijke wet van Adomnán, die in Birr is afgekondigd, te vinden is in de paragrafen 34 tot en met 53. We weten echter niet of deze tekst door Adomnán zelf geschreven is en of dit de letterlijke tekst is van destijds.

Deze wet had tot doel 'onschuldigen' te beschermen tegen geweld. Met die 'onschuldigen' worden geestelijken en toekomstig geestelijken, jongens die nog geen wapens droegen en vrouwen bedoeld. Adomnán lijkt hier aan te sluiten bij de opvattingen over *homicide* die in die tijd gangbaar waren in de christelijke kerk. Adomnán was echter geen echte vrede-stichter, want hij wees oorlog niet af, maar accepteerde de ideeën van een 'rechtvaardige oorlog'.

Sommige historici vragen zich echter af of het beschermen van 'onschuldigen' het werkelijke doel van Adomnán is geweest, want het lijkt erop dat hij ook aanzien, invloed en inkomsten van de '*Columba familia*' wilde vergroten. Ik ben het daar mee eens, maar we doen Adomnán geen recht als we uit het oog verliezen dat bescherming van mensen die zich niet konden verdedigen, voor hem ook een belangrijke zaak was. Adomnán was een kind van zijn tijd, die de verantwoordelijkheid voelde van het christelijk geloof, maar ook die van zijn erfenis: de belangen van zijn '*Columba familia*'.

Maar welke bedoelingen komen naar voren uit de overige paragrafen? Hierbij houd ik rekening met het fragmentarische karakter van die overige paragrafen, die naar mijn mening later zijn toegevoegd, wellicht zelfs door verschillende auteurs.

Uit de *Guarantorlist* blijkt dat de wet van Adomnán gesteund werd door veel kerkelijke en wereldlijke leiders. Dat gaf deze wet overtuigingskracht, maar daardoor steeg ook het aanzien van Adomnán en Iona. Ik heb echter de indruk dat denk de *Guarantorlist* toch heel wat jaren later toegevoegd is, aangezien hier alleen nog maar over vrouwen wordt gesproken. Hetzelfde geldt voor het vervloekingsritueel, want hierbij zijn alleen de geestelijken aan het woord en is de samenwerking tussen geestelijke en wereldlijke leiders verdwenen.

In de eerste paragrafen staat centraal dat dankzij Adomnán en zijn moeder het vreselijke lot van vrouwen verbeterd is. Adomnán wordt hier volgens mij impliciet vergeleken met Christus. Ook in de paragrafen waarin Adomnán met steun van zijn moeder de wet ter bescherming van vrouwen afdwingt van God, wordt Adomnán vergeleken met Christus en mijns inziens ook met Mozes. In de strijd tegen de koningen blijkt de macht van Adomnán doordat hij lijkt op Sint Patrick. We krijgen hier

dus een heel andere boodschap dan uit de ‘oorspronkelijke’ wettekst. Adomnán heeft enorme prestaties geleverd om het lot van vrouwen te verbeteren. De paragrafen vier en vijf zeggen dat ook, maar niet in de vorm van een verhaal. De laatste paragrafen van de Middel-Ierse inleiding zijn weer duidelijk anders van toon. Hier worden vrouwen uitdrukkelijk aangespoord om hun dankbaarheid te tonen voor de inspanningen van Adomnán in de vorm van geschenken aan zijn gemeenschap, waarbij ook Raphoe wordt genoemd. Daarbij wordt op verschillende manieren duidelijk gemaakt hoe belangrijk Adomnán is. In de Middel-Ierse inleiding zijn heel andere zaken aan de orde dan in de ‘oorspronkelijke’ wettekst. De auteurs die deze fragmenten schreven, hadden wel degelijk het belang van de gemeenschap van Adomnán voor ogen.

De Latijnse tekst lijkt wat meer op de ‘oorspronkelijke’ wet door de straffen, maar beoogt alleen maar bescherming van vrouwen in verband met hun zorgende rol en omwille Maria. Ook dit fragment lijkt mij later toegevoegd, maar vertoont inhoudelijk meer verwantschap met het oudste gedeelte dan de Middel-Ierse inleiding. Het is wel duidelijk dat de auteur van deze paragraaf een boodschap van eerbied en respect voor Maria en voor alle vrouwen, wilde uitdragen.

In deze scriptie wilde ik ook de vraag beantwoorden of Adomnán bereikt heeft wat hij wilde. Hierbij moeten we in ieder geval onderscheid maken tussen de bedoelingen van Adomnán en de latere auteurs. Helaas is niet bekend hoe deze wet in de praktijk is gebracht. We weten alleen dat in de toevoegingen aan de *Cáin Adomnáin* en in de *Félire Óengusso* uit de negende eeuw en de *Betha Adamnáí* uit de tiende eeuw met betrekking tot de wet van Adomnán alleen nog maar over vrouwen wordt gesproken. We weten dus niet of de ‘onschuldigen’ minder gevaar liepen en ook niet of de wet inkomsten voor de gemeenschap van Adomnán heeft opgeleverd. Het lijkt er echter op dat de ‘oorspronkelijke’ wet van Adomnán slechts gedeeltelijk en wellicht hooguit korte tijd in praktijk is gebracht. Ik vroeg mij af of nader onderzoek daarover meer aan het licht kan brengen. Ook weten we niet of deze tekst als geheel de meningen over de gemeenschap van Adomnán heeft beïnvloed. In het Book of Fenagh uit de veertiende eeuw wordt Adomnán genoemd, maar komt de *Cáin Adomnáin* niet voor.

Rest de vraag waarom slechts in twee van de vier beschikbare vertalingen de hele tekst van de *Cáin Adomnáin* is opgenomen. Wellicht heeft dat te maken met het fragmentarische en wonderlijke karakter van de Middel-Ierse inleiding. Hopelijk besteden historici in de toekomst daar ook nog meer aandacht aan.

In de veertiende eeuw lijkt de *Cáin Adomnáin* vergeten, maar dank zij werk van kopiïsten in de eeuwen daarna wordt de wet van Adomnán nu nog steeds gelezen, bestudeerd en bewonderd. Deze abt van Iona uit de zevende eeuw heeft in dat opzicht dus wel weten te realiseren wat in paragraaf 39 staat, namelijk dat ‘de wet van Adamnán en van zijn gemeenschappen niet uitgedoofd zal worden.’

BRONNEN

K., Meyer (tr), *Cáin Adamnáin : an old-Irish treatise on the law of Adamnan*, (Oxford 1905).

Digitaal met tiende-eeuwse introductie <http://www.fordham.edu/halsall/source/CainAdamnain.asp>

W. Stokes, *The tripartite life of Patrick, with other documents relating to that Saint. Edited with translations and indexes*, (London 1887) 121.

<https://archive.org/details/tripartitepatrick00stokuoft>

W. Stokes (ed) *The Martyrology of Oengus the Culdee*, London (1905).

<https://archive.org/stream/martyrologyofoen29oenguoft#page/211/mode/1up>

<https://archive.org/stream/martyrologyofoen29oenguoft#page/196/mode/1up>

W.Hennessy, D. Kelly (ed&tr), *The Book of Fenagh in Irish and English* (Dublin 1875).

<https://archive.org/stream/bookoffenaghinir00dubl#page/417/mode/1up>

LITERATUURLIJST

Anderson, A., M. Anderson, *Adomnan 's Life of Columba*, (London 1961).

Bitel, L., *Land of Women, Tales of Sex and Gender from Early Ireland*, (New York 1996) 84-110.

Bitel, L., Tools and Scripts for Cursing in Medieval Ireland, in: *Memoirs of the American Academy in Rome*, 51/52 (2006/2007), 5-27.

Charles-Edwards, T., *The Chronicle of Ireland, Volume One* (Liverpool 2006).

Charles-Edwards, T., *Early Christian Ireland* (Cambridge 2000).

Fraser, J., Adomnán and the morality of war, in: J. Wooding (et al.) *Adomnán of Iona Theologian, lawmaker, peacemaker* (Dublin 2010), 95-111.

Grigg, J., Aspects of the Cáin: Adomnán's *Lex Innocentium*, in: *Journal of the Australian Early Medieval Association* 1(2005), 41-50.

Herbert, M., P. Ó Rian (ed&tr.), *Betha Adamnáin: the Irish Life of Adomnán*, (London 1988).

Herbert, M., *Iona, Kells, and Derry: the history and hagiography of the monastic familia of Columba*, (Oxford 1988)

Herbert, M., The world of Adomnán, in: T. O'Loughlin (ed), *Adomnán at Birr, AD 697* (Dublin 2001) 13-32.

Hughes, K., The Irish church, 800-c.1050, in D. Ó Cróinín, (ed.), *A new history of Ireland, Volume I Prehistoric and Early Ireland*. (Oxford 2005), 301-330.

Johnson, M., Preserving the body Christian: the motif of "recapitation" in Ireland's medieval Hagiography, in: *The Heroic Age, A Journal of Early Medieval Northwestern Europe*, 10(2007).

<http://www.heroicage.org/issues/10/johnson.html>

Kelly, F., *A Guide to Early Irish Law*, (Dublin 1988).

Márkus OP, G., *Adomnán 'Law of the Innocents'* (Glasgow 1997).

Márkus, G., Dewars and relics in Scotland: some clarifications and questions, in: *The Innes Review* 60/2(2009), 95-144.

Miles, B., *Heroic Saga and Classical Epic in Medieval Ireland*, (Glasgow 2011).

Ní Dhonnchadha, M., The Guarantorlist of *Cáin Adomnán*, 697, *Peritia 1* (1982), 178-215.

Ní Dhonnchadha, M., The Lex Innocentium: Adomnán's Law for Women, Clerics and Youths, 697 A.D., in: *Chattel, Servant or Citizen*, Women's Status in Church, State and Society, (Belfast 1995).

Ní Dhonnchadha, M., Birr and the Law of the Innocents, in T. O'Loughlin (ed), *Adomnán at Birr, AD 697* (Dublin 2001), 13-32.

Ní Dhonnchadha, M., The Law of Adomnán: a translation, in T. O'Loughlin (ed), *Adomnán at Birr, AD 697* (Dublin 2001), 53-68.

Ní Dhonnchadha, M., 'Adomnán [St Adomnán] (627/8?-704)', *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004 <http://www.oxforddnb.com/view/printable/110>

Ó Cróinín, D., (ed.), *A new history of Ireland, Volume I Prehistoric and Early Ireland*. (Oxford 2005).

O'Donnell, T., The Poet-Outsider and the Passion of Christ: Interlacing Myths in the Middle Irish Preface to *Cáin Adomnán*, in: *Modern Humanities Research association*, Working Papers in the Humanities 5(2010) <http://www.mhra.org.uk/ojs/index.php/wph/article/viewFile/110/75>

O'Loughlin, T., *Celtic theology: humanity, world and God in early Irish writings*, (London 2000).

Ó Néill, P., A Middle Irish poem on the maledictory psalms, in: *The Journal of Celtic Studies 3* (1981/82) 40-58.

Ó Néill, P., D. Dumville (ed. and trans.), *Cáin Adomnáin and Canones Adomnani* (Cambridge, 2003).

Picard, J., The Purpose of Adomnán's *Vita Columbae*, *Peritia 1*(1982), 160-177.

Poppe, E., Imtheachta Aeniasa: Virgil's Aeneid in Medieval Ireland, in *Classics Ireland 11*(2004) <http://www.classicsireland.com/2004/poppe.html>

Ryan S.J., J., The *Cáin Adomnáin*, in R. Thurneysen (ed), *Studies in early Irish law*(Dublin, 1936), 269-276.

Sharpe, S., Some problems concerning the organization of the church in early medieval Ireland, in: *Peritia 3*(1984) 230-270.

Wiley, D., The Maledictory Psalms, *Peritia 15* (2001) 261-279.

BIJLAGE

SAMENVATTING VAN DE *CÁIN ADAMNÁIN* Een Oud-Ierse verhandeling over de Law van Adamnán

Deel I: De inhoud van de Middel-Ierse introductie §1 – §27⁷⁴

Paragraaf één verdeelt de tijd vóór de geboorte van Christus in vijf periodes.⁷⁵ Dan volgt in de paragrafen twee en drie een beschrijving van de situatie van vrouwen voordat Adomnán kwam. Ze leidden een slavenbestaan en moesten naar het slagveld om te vechten tegen andere vrouwen. Met de komst van Adomnán veranderde er veel. In de paragrafen vier en vijf staat, dat dank zij de ontberingen van Adomnán de eerste wet tot stand kwam die vrouwen beschermde, omdat vrouwen en moeders beschouwd werden als een kostbaar bezit. In de paragrafen zes tot en met elf lezen we hoe Adomnán met zijn moeder op zijn rug in het zuiden van Brega reisde en daar op een slagveld kwam, waar veel onthoofde vrouwen lagen, ook een lijk met een kind aan de borst. Op verzoek van zijn moeder wekte Adomnán die vrouw, een koningsdochter, tot leven. Ronnat, Adomnáns moeder, zei toen tegen haar zoon, dat hij de vrouwen moest bevrijden door te vasten. In de paragrafen twaalf tot en met vijftien wordt beschreven hoe Ronnat haar zoon ‘dwong’ het vasten vol te houden: ze plaatste hem geketend in een rivier met een steen in zijn mond. Toen Ronnat na acht maanden terug kwam, waren de vrouwen nog niet bevrijd en begroef Ronnat Adomnán in een stenen kist. Na vier jaren kwamen engelen om Adomnán te bevrijden, maar Adomnán wilde pas verrijzen als de vrouwen waren bevrijd. Daarop zei de engel: ‘Alles wat je de Heer zal vragen zal je krijgen dank zij je inspanning’. Dan volgt in de paragrafen 16 tot en met 21 de strijd van Adomnán tegen een aantal koningen die het niet eens zijn met de wet. Zij wilden Adomnán met het zwaard bestrijden, maar hij vervloekte hen en voorspelde de dood van sommigen. Paragraaf 22 geeft een opsomming van, soms bijzondere, borgen: onder andere de zon en de maan, de apostelen, Ierse heiligen, koningen, abten en bisschoppen. Deze borgen vervloekten iedere man die een vrouw doodde en zegenden iedere vrouw die een schenking deed aan de gemeenschap als dank voor haar bevrijding door van Adomnán. Als tegenprestatie zou Adomnán ervoor zorgen dat vrouwen in de hemel kwamen. Tenslotte staat in paragraaf 27 dat Adomnán niet zou rusten totdat deze *cáin* van kracht zou zijn. In paragraaf 28 drukte hij vrouwen op het hart giften aan zijn gemeenschap te schenken.

Deel II: De Guarantorlist en het vervloekingritueel §28 – §32

In paragraaf 28 staat dat de afkondiging van de wet in Birr heeft plaatsgevonden en welke geestelijke en wereldlijke leiders hun naam verbonden hebben aan deze wet. Vervolgens staat in paragraaf 29 wat deze *guarantors* hebben toegezegd: de volledige boete bij doodslag van hun vrouwen is bestemd voor

⁷⁴ Deze onderverdeling wordt ook gehanteerd door J. Ryan S.J., *The Cáin Adomnáin*, in R. Thurneysen (ed), *Studies in early Irish law* (Dublin, 1936) 269-276.

⁷⁵ De auteur sluit hiermee aan bij de periodisering van Augustinus waarin voor de geboorte van Christus vijf periodes werden onderscheiden. Middeleeuwse auteurs maakten vaak gebruik van deze indeling, parallel aan de geschiedenis van de individuele mens, die aansluit bij het gedachtegoed van Augustinus

de gemeenschap van Adomnán, maar met dien verstande dat degenen die van oudsher recht hebben op die boete (hoofdman, kerk of familie) zullen krijgen wat hen toekomt.

In paragraaf 30 en 31 staat welke zegeningen of vervloekingen degenen die de wet al of niet ten uitvoer brachten, te wachten stonden. In verband met die vervloekingen is in paragraaf 32 een vervloekingsritueel toegevoegd. Dat vervloekingsritueel geeft voor twintig dagen een programma van psalmen of bijbelteksten die gelezen moesten worden en achttien heiligen en belangrijke geestelijken die aangeroepen moesten worden. Deze namenlijst omvat apostelen, evangelisten, een martelaar, vooraanstaande kerkelijk ambtenaren, een woestijnvader en de heilige Gregorius.

Deel III: De toespraak van de engel §33

De Latijnse tekst in paragraaf 33 heeft een eigen aanhef en slot: ‘Dit is de toespraak van de engel tot Adamnán’. De paragraaf is daardoor een afgerond geheel. In deze toespraak krijgt Adomnán van God de opdracht naar Ierland te gaan om een wet te maken die het doden van vrouwen verbiedt.

In deze paragraaf staat dat vrouwen op geen enkele wijze gedood mogen worden, omdat iedereen een moeder heeft, ter wille van Maria, de moeder van Jezus Christus, en omdat vrouwen zorgen dat iedereen kleding heeft. De straf daarvoor is tweeledig: de doodstraf na amputaties en een geldboete voor de verwanten. Als een vrouw gedood wordt door een leger, dan is een aangepaste straf van toepassing.

Deel IV: De ‘oorspronkelijke’ wet §34 – §53

Zoals gezegd vinden we in paragraaf 34 de kern van de *Cáin Adomnáin*: bescherming bieden aan geestelijken, onschuldigen en vrouwen. In de volgende paragrafen worden dan de boetes beschreven. Dit gedeelte begint met de boete voor het doden of verwonden van een toekomstig geestelijke of een onschuldige, waarbij niet alleen verwaarlozing en onoplettendheid strafbaar werden, maar ook het toelaten van een misdaad. Dit laatste wordt ook vermeld in paragraaf 45 en lijkt iets nieuws in deze wet te zijn. Ook zijn boetes vastgelegd voor misdaden uitgevoerd door meerdere personen. Direct daarna worden de boetes omschreven voor het schenden van kerkelijke eigendommen en het bedreigen van geestelijken.

In de paragrafen 37 tot en met 40 staan procedurele zaken: wie zijn de rechters, welke onderpanden worden uitgewisseld, hoe verloopt het proces en het aanwijzen van gijzelaars, voor wie zijn de boetes voor het doden van kinderen en geestelijken. Dan volgen paragraaf 41 en 42 die betrekking hebben op het doden van vrouwen. Als een vrouw een gewelddadige dood stierf door mensenhanden of door vee of door zaken die met menselijk handelen te maken hebben, moesten volledige boetes worden betaald aan (de gemeenschap van) Adomnán.

Paragraaf 43 beschrijft weer procedurele zaken. Er mochten in het proces geen tegeneisen geformuleerd worden en geen afwegingen over de schuldvraag gemaakt worden: ‘Ieder betaalt voor de

misdaad van zijn eigen hand.’ Ook mocht de gemeenschap van Adomnán een extra boete ten gunste van die gemeenschap opleggen bovenop de vastgestelde boetes.

Paragraaf 44 laat zien wat de boetes zijn bij het verwonden van een vrouw, een geestelijke of een onschuldige. Ook werd een boete vastgesteld bij gevechten tussen vrouwen. In paragraaf 45 staat dat mannen en vrouwen dezelfde hoge of lage boetes krijgen met uitzondering van de doodstraf. Een vrouw die iemand gedood heeft, wordt in een boot de zee opgestuurd. Deze straf werd ook toegepast bij onopzettelijke doodslag door mannen of bij het doden van verwanten. Ook dat lijkt iets nieuws te zijn in deze wet, want de straf voor vrouwen lijkt dus minder streng te zijn.⁷⁶

In de paragrafen 46 en 47 staat beschreven hoe omgegaan moet worden met misdaden waarbij de dader niet bekend is of als de daders niet willen betalen. Daarna volgen weer organisatorische punten in de paragrafen 48 en 49, namelijk over het voeden van de toezichhouders en degenen die de boetes innen. Ook is vastgelegd dat de borgen en hun nakomelingen niet worden afgerekend op het uitvoeren van de wet.

In de paragrafen 50 en 51 komen vergrijpen tegen de eer van vrouwen aan de orde, alsook het in diskrediet brengen van getrouwde vrouwen. De boetes hiervoor zijn afhankelijk van de positie van de betrokken vrouwen. Paragraaf 52 verbiedt het inzetten van vrouwen bij militaire operaties. Paragraaf 53 geeft tenslotte nog wat nauwkeuriger weer wie als borgen moeten worden aangesteld.

⁷⁶ Deze paragraaf is niet heel duidelijk en is door de vertalers ook steeds iets anders vertaald. G. Márkus OP, *Adomnán 'Law of the Innocents'*, 25.

Het doden van verwanten was binnen de op verwantschap gebaseerde structuur van de vroeg-Middeleeuwse samenleving een verschrikkelijke misdaad, waardoor het opleggen van de doodstraf eigenlijk niet mogelijk was.